

דף כא

'לא ירבה לו נשים אלא שמנה עשרה. רבי יהודה אומר: מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו. ר' שמעון אומר: אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה...' — יש מפרשים שאין כאן אלא שתי דעות; תנא קמא אמר שאין להרבות אלא שמונה עשרה, ומפרש ר' יהודה שהדברים אמורים רק בנשים העלולות להסיר את לבו, אבל צדקניות — מותר אפילו אלף. ור' שמעון סבר להפך; האיסור להרבות נאמר בצדקניות, אבל מסירות — אפילו אחת אסור (כן מבואר בתוס' בפסחים פג.). ויש מפרשים ששלש דעות בדבר, ולדעת ת"ק אין חילוק בין מסירות לצדקניות — לעולם שמונה עשרה ולא יותר (מובא בר"ן). וכן משמע ברמב"ם (מלכים ג, ב) שפסק לעולם ב"ה, בין מסירות בין צדקניות. וע"ע בערוך לנר ויד דוד). לפי שיטה אחרונה, למבואר בגמרא שר"י ור"ש נחלקו בענין 'טעמא דקרא' כשנכתב הטעם בפרוש, נמצאת כאן דעה שלישית; הטעם המפורש אינו משנה את ההלכה כלל. כן דעת תנא קמא וכמוהו פסק הרמב"ם. ע' בזה בשו"ת עמודי אור עד, ט שבאר בזה שיטות הרמב"ם והראב"ד במק"א. וע"ע בספר אבי עזרי (רביעאה) איסור"ב יב, א.

זרבי שמעון אמר לך, מכדי בעלמא דרשינן טעמא דקרא, אם כן לכתוב קרא לא ירבה לו נשים ולישתוק, ואנא אמינא מה טעם לא ירבה משום דלא יסור, לא יסור למה לי — אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה' — מצינו במקום אחר שרבי שמעון דורש טעמא דקרא הגם שמפורש הטעם בתורה (ביבמות עז, לענין 'לא יבא עמוני ומואבי...'). והסבירו (ע' עמק הנצי"ב — ספרי תצא שם, ועוד), שלא אמרו כשמפורש הטעם שיש לרבות, אלא במקום שלולא הטעם המפורש היינו יודעים אותו מעצמינו, כי אז יתור הטעם המפורש בא לרבות, אבל במקום שלולא שפרשה תורה לא ידענו הטעם, אין בנתינת הטעם משום יתור, והרי זה כשאר מקומות שאין מפורש בהם הטעם (וע"ע בשו"ת חתם סופר יו"ד רפ במצות מעקה, ואה"ע ח"ב קנה בדין 'נקי יהיה לביתו', ובאבן האול הלכות בית הבחירה א, יז בלאו ד'לא תעלה במעלות'. מצויין כל זה באנצ. תלמודית ערך 'טעמא דקרא').

מבואר שהטעם דלא יסור הוא טעם פשוט וברור שהיינו יודעים אותו ללא הכתוב. ונראה שענין 'לא יסור' אינו דוקא כשהנשים מטיים לבבו בהדיא מעם ה' אלא כל שמוטרד או שקוע בתאוה וכד' כמנהג מלכי העמים, ומסיח דעתו מחובות המלך ותפקידיו — הרי זה בכלל 'לא יסור' [וכמו"כ רש"י הירש בפרושו שלכך אין כתיב 'לא יסורו את לבבו'] — הלכך טעם זה מובן מאליה כשאוסרת התורה להרבות.

[ישנם מקומות שלדברי הכל דורשים טעמא דקרא; כשהטעם הוא פשוטו של מקרא, כגון בלא תחסם שור בדישו שאמרו בגמרא (ב"מ ז. צ.) שאם האכילה מזיקה לבהמה ומצטערת ממנה — אינו עובר, לפי שלא הקפידה תורה אלא לטובתה ולהנאתה (ע"ש בשיטה מקובצת. וכ"כ בספר אמרי שפר (לד, ה) לענין מצות קבורת המת, כשציוה שלא יקברוהו, ולענין כתיבת ס"ת. וכיו"ב כתב בשו"ת שבט הלוי ח"ה קנט, ג). וכן בכל מקום שאמרו בגמרא 'מפני מה אמרה תורה... כגון לענין שבועת מודה במקצת (ב"מ ג) — פרושו ראשונים, כשבאו ליתן טעם בדבר של תימא — לכולי עלמא דורשים הטעם, ואעפ"י שיש לו נפקותות להלכה (מרדכי ב"ק קלח ריד, ע"ש כמה דוגמאות. ומובא כ"ז באנצ. תלמודית שם). על שיטתו הכללית של רבי שמעון לילך אחר הטעם — ע' בפירוט בסוטה ת.].

'הכי קאמר מתוך שאתה ממשכנה אתה חייב להחזיר לה ואתה משיאה...' — נראה שאין צריך להגיה בברייתא, אלא משמעות 'אתה חייב...' היא כמו 'שאתה חייב...'! שכן מצינו בכמה מקומות ו' המתפרש כ-ש' [כשם שמופיע

להפך — ... שאינו נתינת טעם אלא משמש כדבר לעצמו, כאילו כתוב ו... — כמו בריש ביצה 'שאפר כירה מוכן הוא'.
ע' במצוין ביוסף דעת ערכין ט וב"ב קע.

'כהנה — שית, וכהנה — שית, דהו להו תמני סרי' — אף על פי שלדברי רבי יהודה בשאינן מסירות את לבו מותר להרבות על י"ח, והלא נשות דוד ודאי צדקניות היו, ומהו שאומר לו כהנה וכהנה ותו לא? — צריך לומר שמקרא זה נדרש רק כאסמכתא להוציא ממנו מנין י"ח (ערוך לנר).

'אמר רב יהודה אמר רב: נשים — בכתובה וקדושין. פלגשים — בלא כתובה ובלא קדושין' — כמה ראשונים גרסו: 'פלגשים — בלא כתובה', אבל קדושין יש לה לפלגש — ע' ירושלמי כתובות ה, ב; רש"י על הפסוק 'ולבני הפלגשים' (חיי שרה כה, ו) ובמפרשים שם; שו"ת הרשב"א ח"ה רמב; מגיד משנה — אישות א, ד; שו"ת הריב"ש שצה; שו"ת רדב"ז אלף רצו. וע"ע: אבני נזר אה"ע קכא, כט; אגרות משה אה"ע ח"א סוס"י עד וח"ד צא.

'ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו...' — לפי מה שאמרו (בקדושין כא) שלא הותרה ביפת תואר אלא ביאה ראשונה, ולא הותרו שתי נשים אלא אחת (בה — ולא בה ובחברתה), צריך לומר שאותם ארבע מאות ילדים היו לו מארבע מאות נשים בארבע מאות גדודים, או אם ילדו תאומים — במאתים נשים. שאין לומר שנוולדו לו לאחר שגייסן — כי גיורת גמורה היא ואינה קרויה 'אשת יפת תואר' (יד רמה).

והרב החכם ראובן מרגליות (בספרו מרגליות הים להלן מט. וכן האריך בזה בדוגמאות נוספות ב'מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו') העלה השערה על פי הכתובים בדברי הימים, שם נמנו בני דוד בקבוצות, חלקם בהזכרת אמותיהם, וחלקם — תשעה במספר — ללא הזכרת שם האם. יתכן שזו כוונת חז"ל שלכך לא נזכרה האם — מפני שהיתה אשת יפת תואר. ובמקור היה כתוב 'תשעה ילדים', וקיצר הסופר וכתב ראש התיבה בלבד: 'ת' ילדים, וטעה המעתיק וסבר שהכוונה לארבע מאות.
(נראה עוד שאין מן הנמנע לפרש שאותם ארבע מאות כוללים נכדים ונינים).

'תמר — בת יפת תואר היתה... ואי סלקא דעתך בת נישואין הואי, אחתיה מי הוה שריא ליה...' — ע' תוס'. בישוב שיטת רש"י, ע' במובא בקדושין כב. וע"ע בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד צא.

'ועשאתו כרות שפכה' — ע' בספר ערוך לנר שבאר מה ראתה הצדקת לעשות כן.

'לא שער בית השחי ולא שער בית הערוה' — כלומר, היה להן שער מועט. אבל לא רצה לומר שלא היה להן כלל, שהרי הן סימני גדלות בכל מקום (מהרש"ל. ע"ש. וכבר הביא לפרש כן בחדושי הר"ן. ועוד פרש שאע"פ שלא היו להן שערות, ישנם סימני גדלות עפ"י הגומות).

'ואין לתמוה על זה שלכאורה נראה שהוא נגד הטבע — שהרי כפי המסופר מכותבי אומות העולם, יש עדיין מדינות שאין להם לא לזכרים ולא לנקבות שערות הללו. אמנם ודאי השער יופי לאנשים ומגונה לנשים, ולכן היתה זאת המעלה לאומה הישראלית שאנשים היה להם שער ולנקבות לא היה להם שער' (יד דוד).

(ע"ב) 'זיעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו' — מאי רבותא' — והלא לאבשלום היו מאתים איש (ריעב"ץ ע"ז מד.)? 'אמר רב יהודה אמר רב: כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו' — והמלה ויעש מתיחסת גם לחמשים איש רצים דסיפא — שעשאם והתקינם לכך במיוחד. ולכן אין כתיב 'זיעש לו רכב ופרשים, וחמשים איש היו רצים לפניו' (תורת חיים שם).

'ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה בו שירטון ועליו נבנה כרך גדול שברומי' — ע' רמזי הענין בספר דובר צדק עמ' 171.

'אף על פי שהניחו לו אבותיו לאדם ספר תורה, מצוה לכתוב משלו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה' — יש מפרשים הדרש מהמילה לכם — תהא הכתיבה משלכם דוקא (רמ"ה; תורת חיים). ויש מפרשים שלמדו מכתבו — חובת הכתיבה על כל אחד ואחד. [ותיבת 'לכם' מלמדת 'לשם חובתכם', כלומר שצריך שתהא הכתיבה והעיבוד לשמה] (כן כתב הרמב"ן בסוכה ט והר"ן להלן מה:).
[נחלקו האחרונים אודות מי שהקדיש או נתן במתנה ספר תורה שכתב — האם יצא ידי חובת מצות כתיבת ס"ת, או שמא לא יצא כיון שכתוב 'לכם' והרי כבר אין לו ס"ת (ע' תורת חיים כאן). וכתבו פוסקים אחרונים לחוש לדעה זו, ולכן יעצו למקדישים ס"ת שלהם, שלא יתנוהו במתנה גמורה לקהל, אלא ישאירו בעלותם על הספר ויתנוהו כפקדון בעלמא. ואף כשנתנו בסתמא, יש סוברים שודאי אין דעת הנותן לתת נתינה גמורה שעל ידי כן תבטל מצותו (ע' בזה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א נב ויד"ד ח"א קסג; יביע אומר ח"ז יד"ד כה. וע"ע: משנה ברורה קנג, צט; שו"ת אבני נזר או"ח מ,ו; שו"ת דובב מישרים ח"א סוס"י עא, צט; שו"ת שרידי אש ח"ג צז)].

'...שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה' — כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו — לפי שאין כותבים את התורה פרשיות פרשיות (רמב"ם ספר תורה ז,א).

'בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי...' — יש שהבינו הכוונה על הלוחות [ולפי"ז דעה זו חולקת על מה שאמרו (ריש מגילה) 'מ"ם וסמ"ך שבלוחות — בנס היו עומדים', שהרי בכתב עברי אינם סגורות אלא האות ע' בלבד, שצורתה כצורת משולש. עפ"י רבנו חננאל ועוד].

ואולם הרבה מן המפרשים פרשו הכוונה על הספרים שהעם היה משתמש בהם ולא הלוחות עצמם. ויש שחילקו בין לוחות ראשונים שניתנו בכתב אשורית המאושר בכתבים, שיש בכל קוץ וקוץ ממנו תילי תילים של הלכות וסודות, ללוחות שניים שנשתנה להם הכתב בגלל חטא העגל לכתב עברי שאין בו תגים ורמזות כלל (ע' בכל זה בר"ן כאן; ריטב"א ריש מכות; עין יעקב; מהרש"א; יד דוד; מהר"ץ חיות; מרגליות הים. וראה בהרחבה בדרשות בית ישי ס"י ח עמ' סז-סח, ועע"ש בעמ' רלח).

[על פי האמור כאן מובן מה שאמרו (בספר 'תגין' — הביאו הרמב"ן) שבימי עזרא העתיקו את התגים מאותן אבנים שמשא כתב עליהן את התורה — והלא כמה וכמה ספרי תורה היו בידם ולמה העתיקו מהם? — אלא לפי שהיו בכתב ליבונאה, והתגין אינם אלא בכתב אשורית, לכך הוצרכו להעתיק מהאבנים שנכתבו בשבעים לשון.]

ובזה מובן מה שאמרו (במנחות כט:), בשעה שעלה משה למרום מצאו לו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע מי מעכב על ידך... — כלומר, מי מעכב ליתן את התורה כבר עתה באשורית, כדי לדרוש את התגין (עפ"י הגרי"ז, מובא ב'חדושי הגר"ח על הש"ס'. וע' בית ישי שם).

'אמר רב חסדא: כתב ליבונאה' — ערש"י ותוס'. והרשב"א (בשו"ת, ח"א תרעד) פרש: כתב רחב, מלשון 'מלבן' ו'לבנה'.

'ככתבם וכלשונם'

'אף על פי שהניחו לו אבותיו לאדם ספר תורה — מצוה לכתוב משלו שנאמר 'ועתה כתבו לכם את השירה' — בכמה מקומות מצינו שהתורה קרויה 'שירה' (ע' נדרים לה: זוהר וילך רפז). הנה קטע מתוך הקדמת ערוך השלחן (לח"מ): **'... וכל מחלוקת התנאים והאמוראים והגאונים והפוסקים באמת, למבין דבר לאשורו, דברי אלקים חיים המה, ולכולם יש פנים בהלכה. ואדרבא, זאת היא תפארת תורתנו הקדושה והטהורה. וכל התורה כולה נקראת 'שירה', ותפארת השיר היא כשהקולות משונים זה מזה, וזהו עיקר הנעימות. ומי שמשוטט בים התלמוד יראה נעימות משונות בכל הקולות המשונות זה מזה.**
 עוד בענין כינוי 'שירה' לתורה, ע' במובא להלן מד:

'אחת שהיא יוצאה ונכנסת עמו... עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו... — כפי יתרון הדעת והחכמה שבאדם, כן מתגברים לעומתן הדמיונות במוחו ולבו... ומי שכאישי גבורתו להתגבר נגדו, אז כח היצר שלו מתפשט באנשי ביתו ומקורביו, שמכח היצר הרועש בקרבם, נכנסים לו גם כן דמיונות תוהו, וכפי גדלו כך מתגברים אנשי ביתו... ומלך, שכל ישראל עבדיו, וכל מיני יצרים שבכל אחד מיישראל הם מולידים דמיונות בו והוא צריך לחליצם הטוב מהרע, ועל ידי זה נתקנים ממילא אותם האנשים גם כן... ומצוות המלך הם להנצל מיצר הכללי דכללות ישראל, ולכן צריך הספר תורה על לבו (כמו שאמרו בסנהדרין כא: וע' כס"מ רפ"ג מהלכות מלכים). פירוש, על דרך תפלין ומזוזות, שהנחת אותו כתב מועיל להכניס בביתו ובחדרי מוחו ולבבו באמת אותם דברים הכתובים. ומזה הם סגולות הקמיעות שכותבים אותם פסוקים שנאמר שם רפואת וישועת אותו דבר שצריך לו, ונושאה עליו, ומועיל להכניסה באמת בקרבו. [...ושמעתי, כי כל פעולתם וענינם על דרך קציבת העץ דאלישע... ומה שמשנים סדר צרוף האותיות, בפשוט הטעם משום שאסור להתרפאות בדברי תורה, וגם כדי להעלים, כי דרך הנס לבוא בחשאי...]' (מתוך צדקת הצדיק ריט).

דף כב

'זכתב הנשתוו... — בארו המפרשים מדוע כתב המלאך בכתב אשורי — כי אעפ"י שמלאכים מדברים בכל לשון, אבל הכתב אין כותבים אלא אשורית שיש בו קדושה, כי כל אות מרומזת בתגין וקוים על שם הוי' ברוך הוא (ע' יערות דבש ח"א יז).

'עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו... — יש מפרשים, לא תולה ממש אלא דרך משל אמרו, והכוונה שישאנו עמו לכל מקום שהוא שם, כקמיע הזה התלוי בזרועו של אדם ואינו מסיח דעתו ממנו (ע' חדושי הר"ן; לחם משנה מלכים ג, א).

ב. אוצרות מלכים — למלך. ושאר ביזה שבזוים — מחצה למלך ומחצה לעם. והמחצה שלו נוטלו בראש. (וימשחו לה' לנגיד ולצדוק לכהן — מה צדוק [בלחם הפנים] מחצה לו ומחצה לאחיו, אף הנגיד כן).

ג. תניא, רבי יוסי אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ, כפי הסדר הזה: העמדת מלך, הכרתת זרעו של עמלק, ובנין בית הבחירה.

לדברי רבי נהוראי, לא נאמרה פרשת שימת המלך אלא כנגד תרעומתם של ישראל שרצו להם מלך. אבל לדעת רבי אליעזר, שאלת המלך על ידי הזקנים היתה כדין, ורק עמי הארץ שבהם קלקלו בבקשם מלך ככל הגויים.

הרמב"ם פסק כדברי רבי יוסי שמינוי מלך — מצוה, קודם להכרתת עמלק ובנין בית הבחירה. ומפני מה לא רצה הקב"ה כששאלו מלך משמואל — לפי ששאלו בתרעומת ולא שאלו לקיים המצוה אלא מפני שקצו בשמואל הנביא (הל' מלכים א, א-ב).

דף כא

מג. איסורי המלך להרבות לו נשים סוסיים וכסף — מה שיעוריהם?

תנן, לא ירבה לו נשים אלא שמונה עשרה.

ר' יהודה אומר: מרבה לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו.

ור' שמעון אומר: אפילו אחת ומסירה את לבו בכלל האיסור, ושמונה עשרה אסורות אפילו צדקניות כאביגיל.

יש מפרשים שלתנא קמא אין חילוק בין צדקניות למסירות — לעולם אין איסור ד'לא ירבה' עד י"ח, ויתר על כן אסור (ערמב"ם ור"ן).

ישנן שתי דעות נוספות בברייתא: יותר מכ"ד נשים; יותר ממ"ח.

איסור זה הוא דוקא בנשיאת הרבה נשים בו זמנית, אבל אם גרש חלקן או שמתו — מותר באחרות במקומן (כמבואר בגמרא להלן כב.).

איסור הרבות סוסיים — ביותר מכדי מרכבתו ופרשיו. ואין צריך לצמצם רכבו ופרשיו אלא בהרווחה (שאם יצטרך להוסיף על חיילותיו — שיהיו הסוסים מצויים לו. וכן מותר להוסיף באופן שרוכב פעמים על זה ופעמים על זה, כדי שלא יתאמצו. ערש"י).

אפילו הוסיף סוס אחד בטל — עובר (למען הרבות סוס). ועובר בלאו על כל סוס וסוס (רק לא ירבה לו סוסים).

הרמב"ם השמיט שעובר על כל סוס וסוס. והעיר על כך הכסף-משנה (מלכים ג, א). יש מי שצדד לפרש מפני שאין נפקותא לדינא לכך השמיט, כי לא אמרו בגמרא 'לוקה על כל סוס' אלא 'עובר'. [והטעם הוא לפי מה שאמרו בירושלמי (הוריות יא: הובא בכס"מ סנהדרין יז, ט) שמלך שלקה עובר משררתו [וצ"ב מדוע הרמב"ם שם הביא דין זה רק לענין ראש ישיבה]. הלכך א"א להלקותו ארבעים, כי מיד שהחל ללקות נהפך להדיוט ו'אשתני דינא — אשתני קטלא'. אולם אפשר שעדיין שם 'מלך' עליו אעפ"י שמעבירים אותו מתפקידו, ונשאר באיסור 'לא ירבה' גם עתה. וצ"ע] (עפ"י אבני נזר — אג"ט קט).

אסור להרבות כסף וזהב יותר מצרכי אפסניא — שכר חילותיו ושאר הוצאות המלכות.
אין איסור אלא להרבות בעצמו להניח בגנזיו, אבל לאוצרות בית ה' ולהיות שם מוכן לצרכי
הציבור ולמלחמותם — מצוה להרבותו (רמב"ם מלכים ג, ד).

- מד. א. מהי מחלוקת התנאים על דרישת טעמא דקרא? כיצד דנים כאשר התורה עצמה מפרשת טעם האיסור?
מפני מה לא נתגלו טעמי תורה?
ב. מהו מקור איסור 'יחוד'?
- א. נחלקו תנאים האם יש לנו לדרוש את טעמו של הדין הכתוב, ועל ידי כך הדין ישתנה בהעדר אותו הטעם
(ר' שמעון), אם לאו (ר' יהודה).
יש לפעמים כשהטעם ברור ומובן מאליו, או כשהדין חריג והטעם מתבקש בבירור — לכו"ע
דרשינן טעמא דקרא (עפ"י ראשונים).

כאשר התורה מפרשת את הטעם — לפי האומר דרשינן טעמא דקרא, היות ולא הוצרך הטעם ליכתב,
הרי נתינת הטעם באה ללמדנו הלכה נוספת [שכוללת יותר מהטעם המפורש]. ולדעת הסובר בעלמא לא
דרשינן, כאן שהטעם מפורש — הדין משתנה בהתאם לאותו טעם.
ולפי המפרשים שלתנא קמא אסור להרבות על י"ח בכל אופן [וכן פסק הרמב"ם], מבואר
שלדעתו אין הפרש אם הטעם מפורש אם לאו (ע' עמודי אור עד, ט; אבי עזרי איסור"ב יב, א).

אמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה — שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן גדול
העולם.

כתב הרמב"ם (בסוף ספר קרבנות): אף על פי שכל חוקי התורה גזרות הם, ראוי להתבונן בהם,
וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם — תן לו טעם. הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה
הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה.
ורוב דיני התורה אינם אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים.
והרב המאירי כתב: 'צריך אדם להזהר שלא לחזור אחר טעמי מצות עד שימוד עצמו שלא להקל
בהן בידיעת טעמן. דרך הערה אמרו מפני מה לא נתגלו טעמי תורה...!'

- ב. איסור יחוד בעריות — מדאורייתא (ודרשוהו חכמים מכי יסיתך... בן אמך). יחוד דפנויה נאסר מגזרת בית
דינו של דוד (ע"ז לו:), ממעשה אמנון ותמר. [ולדוד התירו היחוד עם אבישג. כדלהלן כב].

דפים כא — כב

- מה. א. מצות כתיבת התורה למלך — כיצד?
ב. מי שהניחו לו אבותיו ספר תורה, האם מצוה עליו לכתוב בעצמו?
ג. באיזה כתב היתה כתובה התורה עד ימות עזרא?
- א. המלך מצווה לכתוב לשמו שני ספרי תורה (וכתב לו את משנה התורה...), אחד שהוא יוצא ונכנס עמו
לכל מקום, מלבד במקומות שאינם ראויים לקריאה, כמקומות מטונפים (והיתה עמו וקרא בו — מקום